

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ ЕНЕРГЕТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена розгляду сутності та аналізу сучасних загроз енергетичній безпеці підприємств України. Визначено сучасні тенденції на ринку енергетичних ресурсів. Ідентифіковано сутність поняття «загроза» та здійснено класифікацію загроз енергетичній безпеці України.

Ключові слова: енергетична безпека, загрози, енергетичні ресурси, ринок.

ANALYSIS OF MODERN THREATS FOR POWER SAFETY OF ENTERPRISE

The article is sanctified to consideration of essence and analysis of modern threats to power safety of enterprises of Ukraine. Modern tendencies are certain at the market of power resources. Essence of concept "threat" is identified and classification of threats to power safety of Ukraine is carried out. It is discovered that essence of threats opens up by the far of terms: situation, aggregate of terms and factors, process, event. Dividing of threats is carried out into internal and external. Their importance is marked in the timeliness of exposure and neutralization of danger national interests of the state.

Keywords: power safety, threats, power resources, market, state administration, import, export.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення стійкий економічний розвиток будь-якої держави світу залежить від безперерйного забезпечення її енергетичними ресурсами. Першочергового значення у даному контексті набуває енергетична безпека, від належного забезпечення якої залежить досягнення нашої країною енергетичної незалежності та енергетичної стабільності. Актуальність даної проблематики полягає в тому, що енергетичний фактор формування безпеки України вважається одним з найважливіших елементів економічної безпеки держави, що забезпечує розвиток ефективної і конкурентоспроможної економіки, досягнення соціальної і політичної стійкості суспільства. Значна енергоємність національної економіки та залежність від імпорту паливно-енергетичних ресурсів знижує конкурентоспроможність вітчизняної продукції, збільшує навантаження на державну систему бюджетування, негативно впливає на сальдо зовнішньоторговельного балансу, яке зрештою негативно відображається на розвитку соціальної сфери нашої держави.

Вище зазначена наукова проблема вказує на необхідність пошуку шляхів забезпечення енергетичної безпеки, її гарантування та виявлення загроз сталому економічному розвитку. Тому забезпечення енергетичної безпеки України у розумінні її гарантування передбачає досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно прийнятного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни, а також створення умов для формування і реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем енергетичної безпеки, змісту поняття енергетичної безпеки та механізму її забезпечення, класифікації економічних загроз, і їхніх особливостей в ринкових умовах зробили вітчизняні вчені: В. Бараннік, О. Власюк, О. Дзьоба, Я. Жаліло, М. Земляний, І. Мазур, Є. Сухін, О. Суходоля, А. Шидловський, А. Шевцов та ін. Окремі аспекти щодо дослідження загроз енергетичній безпеці та пошук механізмів запобігання їх виникненню потребують подальшого вивчення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні невирішеними залишаються проблеми щодо ідентифікації наявних загроз енергетичній безпеці, а також розробки заходів їх подолання та уникнення.

Формулювання цілей статті. Головною метою статті є дослідження сутності загроз енергетичній безпеці на сучасному етапі розвитку країни, визначення їх впливів на національну економіку, а також обґрунтування методичного інструментарію забезпечення енергетичної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У фаховій науковій літературі на сьогодні існує три визначення поняття енергетичної безпеки, які в певній мірі доповнюють один одного: 1) енергетична безпека – це впевненість, що енергія буде в розпорядженні в такій кількості і такій якості, які потрібні за даних економічних умов; 2) енергетична безпека – це стан захищеності життєво важливих «енергетичних інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз»; 3) енергетична безпека – це стан захищеності країни (регіону), її громадян, суспільства, держави та економіки від загрози дефіциту в забезпеченні потреб в енергії економічно доступними (ПЕР) прийнятною якістю в нормальних умовах та за надзвичайних обставин, а також від загрози порушення стабільності паливо- та енергопостачання [3; 6]. Згідно з національною методикою розрахунку економічної безпеки України, розробленою відділом економічного аналізу Міністерства економіки України у 2007 р. [4], енергетична безпека – це стан

економіки, що забезпечує захищеність національних інтересів у сфері енергетики від наявних і можливих загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, задовольняє реальні потреби населення в паливно-енергетичних ресурсах та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану. В Україні під національною безпекою сьогодні розуміється «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам» у різних сферах діяльності [2]. В останній час межі поняття «енергобезпека» значно розширилися. Сьогодні під цим терміном зібрані всі стратегічні завдання і проблеми, які виникають в енергетичній сфері на різних рівнях. Фактично енергетична безпека визначається як усунення загрози того, що енергетичні питання стануть потенційною перешкодою на шляху сталого економічного розвитку у довгостроковому періоді [5].

Виходячи із твердження про загрози як для держави, так і для окремо взятого підприємства, слід відзначити, що перші згадування про загрози в економічній літературі перших років пострадянської економіки належать академіку Л. І. Абалкіну, в наукових працях якого розглядалися питання загроз економічній безпеці Росії. У вітчизняній та зарубіжній літературі дослідження загроз діяльності підприємства є доволі популярними, на доказ чого можна навести продемонстровану в певну статистику змагань щодо кількості досліджуваних характеристик таких загроз: А. В. Кирієнко пропонує використання п'яти ознак для визначення 11 загроз діяльності підприємства, В. І. Ярочкін сім критеріїв для ідентифікації 18 загроз безпеці підприємства, таку ж кількість ознак класифікації пропонує С.П. Дубецька для визначення 28 різноманітних видів загроз безпеці підприємства, тоді як А. С. Соснін і П. Я. Пригунов пропонують використання дванадцяти ознак для характеристики більш як тридцяти різних видів загроз. Тринадцять критеріїв систематизації загроз безпеці підприємства пропонує Е. І. Нізенко [2; 6; 7].

У фахових наукових джерелах загроза розглядається як чинник, вплив якого практично однозначно інтерпретується як негативний та такий, що може нанести шкоду безпеці об'єкта. Спектр використання терміну «загроза» є достатньо широким й вибір того чи іншого його тлумачення пов'язаний з концептуальними й практичними задачами. На одному полюсі знаходиться тлумачення загрози як сукупності умов й чинників, які спричиняють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства й держави, що суттєво спрощує її розуміння. На іншому полюсі – активне тлумачення: свідомі наміри або такі негативні дії, що обов'язково мають здійснитися, призводячи до нанесення шкоди та отримання втрат. Більш детально розуміння сутності загроз наведено на рис. 1.

Як видно з рис. 1, сутність загроз розкривається за допомогою значної кількості термінів: ситуація, сукупність умов і факторів, процес, подія тощо. В тому числі, пояснюється загроза й через використання терміну небезпека (як, власне, й навпаки), що також ускладнює розуміння сутності обох термінів – і небезпеки, і загрози. Таким чином, наступне розуміння загрози – це небезпека на стадії переходу із можливості у дійсність, встановлюючи тим самим такий причинно-наслідковий ланцюжок: небезпека є джерелом загрози.

При цьому варто відмітити, що загрози енергетичній безпеці з'явилися ще в 90-х роках ХХ століття, а на початку ХХІ вже було визначено основні з них. В сучасному розумінні загрози енергетичній безпеці держави згруповано у блоки загроз енергетичній безпеці України у табл. 1.

Дослідження наукових робіт з даної проблематики показало, окремі автори визначають загрози енергетичній безпеці як «події короткочасного або довготривалого характеру, які можуть дестабілізувати роботу енергокомплексу, обмежити або порушити енергозабезпечення, призвести до аварій та інших негативних наслідків для енергетики, економіки та суспільства».

При цьому варто відмітити, ряд авторів здійснюють розподіл загроз на внутрішні та зовнішні, відзначаючи їх важливість у своєчасності виявлення та нейтралізації загроз національним інтересам держави (рис. 2).

Виходячи з цього умовно загрози енергетичній безпеці поділяються на такі групи: економічні, соціально-політичні, зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні техногенні і природні загрози, а також загрози, пов'язані з недосконалістю управління. Всі перераховані групи загроз мають пряме відношення до енергокомплексу регіонів України.

До економічних загроз енергетичній безпеці належать такі фактори [1; 4; 7]:

- дефіцит інвестиційних ресурсів, необхідних для розвитку, модернізації і технічного забезпечення нормальної роботи енергокомплексу;
- фінансова нестабільність забезпечення функціонування енергокомплексу, забезпечення паливними ресурсами, матеріалами і компонентами для підтримки технологічних процесів, стабільність оплати всіх поточних витрат;
 - порушення господарських зв'язків;
 - неефективне використання паливних і матеріальних ресурсів;
 - надмірно високі ціни на паливні та матеріальні ресурси;
- високі рівні монополізму виробників, постачальників і розподільників енергії і паливних ресурсів;

- технічні обмеження, що виникають через нестачу фінансових коштів;
- незбалансованість виробництва і споживання (ПЕР), дефіцит енергетичних потужностей, недостатня пропускна здатність мереж.

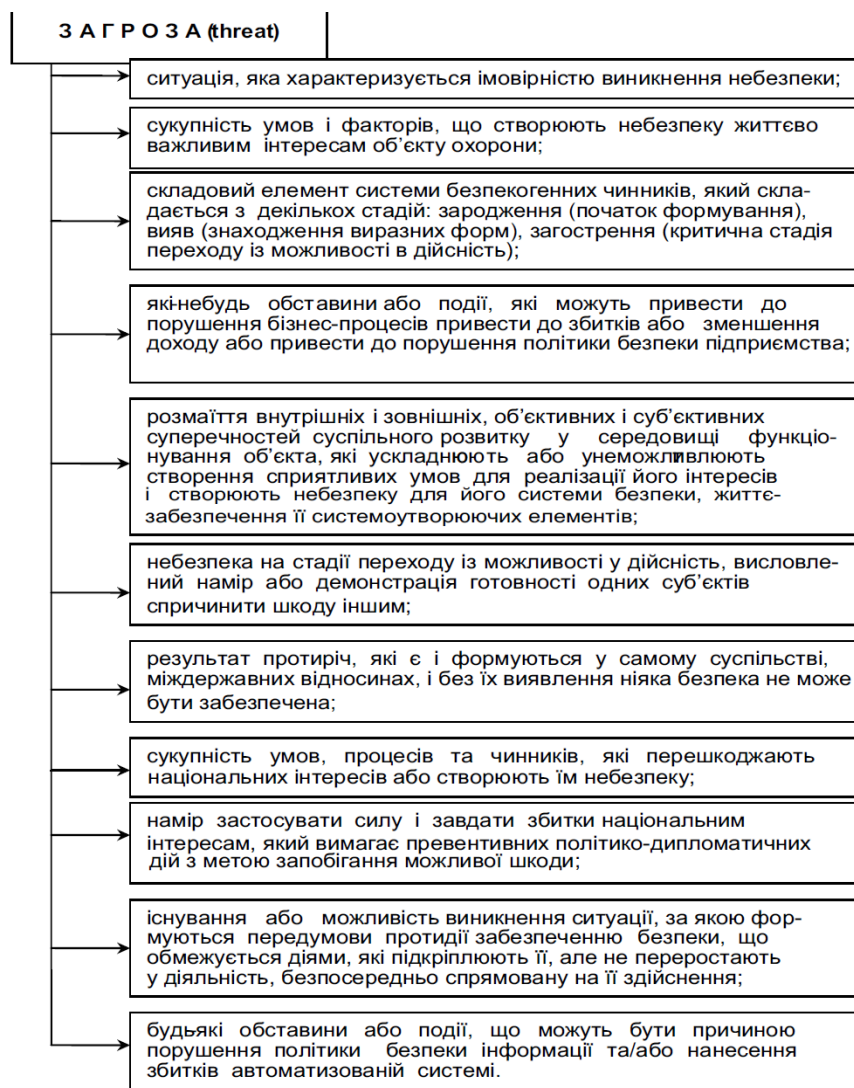

Рис. 1. Сутність поняття «загроза» [2]

Таблиця 1

Класифікація блоків загроз енергетичній безпеці України

Блок 1 Забезпечення ПЕР
залежність від імпорту природного газу на 72%; залежність від імпорту нафти на 87%; залежність від імпорту коксівного вугілля на 47%; значне зношення виробничих потужностей; відсутність комплектуючих виробів, запасних частин, матеріалів; залежність від імпорту ядерного палива; фізичний і моральний знос виробничих потужностей нафто- і газопереробної промисловості; недозавантаженість нафтопереробних потужностей (завантаженість на 20%); відсутність власного ядерного циклу виробництва палива для АЕС; незадовільний стан освоєння власних енергетичних ресурсів; повільне впровадження альтернативних видів енергії та палива; незадовільний стан розрахунків за імпорт ПЕР
Блок 2 Споживання ПЕР
неефективне використання у побутовій сфері; відсутність побутових лічильників газу, води і тепла
Блок 3 Постачання ПЕР
значне зношення виробничих потужностей з передачі енергоносіїв і транспортування ПЕР; погіршення умов функціонування АЕС через вироблення власного ресурсу; зростання чисельності комерційних посередників між виробниками і споживачами ПЕР
Блок 4 Використання ПЕР
марнотратне споживання ПЕР; перевитрати через недозавантаження і зношення потужностей
Блок 5 Державне регулювання
Відсутність ефективних структурних реформ у промисловості; відсутність науково обгрунтованої програми виходу з енергетичної кризи та подолання енергетичної небезпеки; послаблення державного регулювання енергетичної сфери

До соціально-політичних загроз належать нестабільність у суспільстві; негативні соціально-політичні події; приватні інтереси нових власників в енергетиці, що йдуть врозрід із загальними цілями; нездорова конкуренція; протиправні дії влади і керівників підприємств; низька кваліфікація персоналу; криміналізація «енергетичного бізнесу», придбання мафіозними структурами власності та участі у вирішенні енергетичних проблем.

Рис. 2. Основні загрози внутрішньої і зовнішньої енергетичної безпеки України [4]

Зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні загрози:

- критична залежність від імпорту паливних ресурсів, енергетичного устаткування, матеріалів; зрив договірних поставок;
- дискримінаційні заходи з боку зарубіжних країн;
- критична залежність експорту та імпорту від умов транспортування через території інших країн.

Техногенні загрози. У всіх енерготехнологіях і технічних системах існує ймовірність виникнення аварій і відмов з різних причин. Основними з них є низький технічний рівень і якість обладнання і систем, низька якість будівельно-монтажних, ремонтних робіт і експлуатації; великий знос основних виробничих фондів; нераціональне розміщення енергетичних об'єктів з ризиком для населення і забруднення навколишнього середовища; техніка безпеки і протипожежних заходів.

Природні загрози. Кліматичні умови значною мірою висувають свої вимоги до енергетичного комплексу, до систем і об'єктів енергетики. До числа природних загроз енергетичної безпеки регіонів України належать стихійні лиха-повені, сильні вітри, ожеледні явища, зсуви, зливи і снігопади, підвищена грозова активність, які можуть призвести до руйнування або значного пошкодження обладнання; природні аномальні явища, а саме тривала посуха, тривала маловодість річкового стоку, які можуть позначитися на балансах вироблення електричної і теплової енергії, водопостачання енергетичних об'єктів; аномальні явища підвищеної сонячної радіаційної активності, що створюють загрозу прискореного старіння ізоляції і температурних впливів.

Недосконалість управління. Ця група загроз пов'язана переважно з недосконалістю організаційних структур управління, низьким рівнем керівного і управлінського персоналу; некоординованістю взаємодії підрозділів і підприємств енергокомплексу і взаємозв'язків з іншими галузями економіки; помилками і неефективністю реалізації економічної політики держави; недосконалістю правової і законодавчої бази; неефективністю проведення енергозберігаючої політики держави і слабкістю механізмів її реалізації; слабкістю (ослабленням) державного регулювання і контролю у сфері енергопостачання [4].

Виходячи з вище вказаного стан енергетичної безпеки за наявності перелічених загроз є незадовільним. У зв'язку з цим, необхідною є розробка напрямів забезпечення енергетичної безпеки України, що дадуть змогу нівелювати негативний вплив загроз енергетичній безпеці України. Враховуючи сучасні тенденції та дослідження даної проблеми вважаємо, що перспективними напрямками забезпечення енергетичної безпеки є: реформа системи державного управління паливно-енергетичним комплексом; збільшення видобутку власних енергетичних ресурсів (природного газу, нафти, вугілля, урану); заміщення імпортованого природного газу на власний видобуток вугілля; розробка та впровадження енергоефективних технологій, що дасть змогу зменшити споживання енергетичних ресурсів; диверсифікація джерел постачання енергетичних ресурсів; державне регулювання цін у паливно-енергетичному комплексі;

проведення політики зниження енергоємності національної економіки; націоналізація об'єктів паливно-енергетичного комплексу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Енергетична безпека України є однією з найважливіших складових національної безпеки, а також необхідною умовою існування та розвитку держави. Сучасний стан енергетичної безпеки України характеризується значною кількістю загроз як зовнішніх, так і внутрішніх. Головною загрозою теперішньому стану енергетичної безпеки є надмірна залежність від зовнішніх монопольних постачань природного газу, нафти, ядерного палива, виробничого устаткування, матеріалів і послуг для галузей паливно-енергетичного комплексу. Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягають у формуванні дієвих механізмів досягнення енергетичної безпеки країни через запобігання та уникнення загроз дефіциту в забезпеченні потреб в енергії економічно доступними паливно-енергетичними ресурсами належної якості в нормальних умовах і в надзвичайних ситуаціях, а також від загрози порушення стабільності постачання паливно-енергетичних ресурсів та з мінімальним негативним впливом на навколишнє середовище.

Література

1. Єпіщенко Г.О. Енергетична безпека України в механізмі державного управління сталим розвитком [Електронний ресурс] / Г.О. Єпіщенко // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління, 2010. – Т. 11. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu.
2. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : [монографія] / О. М. Ляшенко. – 2-е вид., переробл. – К. : НІСД, 2015. – 348 с.
3. Мазур І.М. Дефініція поняття «Енергетична безпека»: денотативний підхід / І.М. Мазур // Науково-інформаційний вісник. – 2013. – № 8. – С. 302–314.
4. Манжул І.В. Загрози енергетичній безпеці України / І.В. Манжул // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 4. Т. 1. – С. 68–72.
5. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980.
6. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року : розпорядження КМУ № 145-р від 15.03.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80>.
7. Сменковський А. Ю. Загрози енергетичній безпеці України в умовах посилення конкуренції на глобальному та регіональному ринках енергетичних ресурсів : аналіт. доп. / А. Ю. Сменковський, С. Б. Воронцов, С. В. Бегун. – К. : НІСД, 2012. – 136 с.

Надійшла 16.03.2017; рецензент: д. е. н. стаття прорецензована редакційною колегією